

RITA MILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

BENDRINĖS KALBOS NORMINTOJAI IR BESIKURIANTI SKAITMENINIO MODERNIZMO VISUOMENĖ

Lietuvoje susiklostė stiprios norminamojo darbo ir bendrinės kalbos priežiūros tradicijos: rengiami ir leidžiami kodifikacijos veikalai, kuriamos norminamosios duomenų bazės, redaguojami rašytinės kalbos tekstai, skelbiamos įvairių leidinių kalbos recenzijos. Išugdytos ištisos kartos normintojų, kurie aktyviai prisidėjo ir prisideda prie bendrinės kalbos normų nustatymo, diegimo ir funkcionavimo. Nemaža dalimi tai buvo ir tebėra atsvara kitų kalbų – iš pradžių slavų, dabar jau anglų – poveikiui. Taigi bendrinės kalbos norminimas Lietuvoje yra ryški ir bene geriausiai visuomenės matoma kalbotyros sritis. Todėl ir kalbininkai žmonėms – pirmiausia tie, kurie rūpinasi kalbos taisyklingumu.

Per laiką keitėsi normintojų vaidmuo visuomenėje, jiems kylančios problemos ir santykis su bendrinės kalbos vartotojais. Bet normintojų darbo metodai turbūt keičiasi mažiausiai. Tai viena iš priežasčių, kodėl pastaruoju metu išlaisvėjusi visuomenė kalbininkams negaili neigiamų žodžių dėl dabartinės kalbos politikos ir konkrečios norminamosios veiklos*. Daugiausia priekaištaujama dėl dviejų dalykų: 1) esą veikianti uždara kalbininkų sekta ir priimanti nenormalius sprendimus; 2) kalbininkai apsunkina visuomenės gyvenimą nuolatiniais draudimais, per daug kabinėjasi ir, užuot užsiėmę tik kalbos tyrimais, varžo raiškos laisvę. Apskritai

* Straipsnis parengtas dar iki 2011 m. pradžioje prasidėjusios polemikos apie kalbos norminimo prasmę ir metodus. (Autorės pastaba skaitant straipsnio korektūrą – R. M.)

viešai reiškiamos pastabos dėl kalbos taisyklingumo bet kada ir bet kieno gali būti sumaltos į šipulius¹.

Dalis visuomenės jau yra visai kitokia ir gyvena kitokiame pasaulyje nei prieš porą dešimtmečių. Įvairiose pažiūrų sistemose vyksta vadinamoji paradigmos kaita. Dabartinė globalizacija, internetizacija ir sparti naujųjų informacinių technologijų raida, taip pat įvairios, dažnai iki kraštutinumų išaugančios ideologijos (feminizmas, politinis korektiškumas, genderizmas², antiseksizmas ir kt.) aktyviai veikia vartoseną, o kalbos normintojams taip pat kelia naujų uždavinių. Todėl nėra keista, kad tradicinės norminamosios veiklos priemonės vis labiau ima nebeatitikti visuomenės poreikių. Kita vertus, kaip rodo tyrimai, visuomenėje yra ir standarto poreikio, ir nepasitenkinimo, kai darkoma lietuvių kalba. Žmonės noriai diskutuoja kalbos klausimais, tik kritikuoja būdus, kuriais kalbos normintojai diegia ar keičia normas.

Tokia padėtis skatina atidžiau pažvelgti į normintojus, panagrinėti jų darbo problemas iš vidaus, juolab kad tokių tyrimų beveik neturime. Straipsnyje, atsižvelgiant į dabartinėje visuomenėje vykstančius pokyčius, susijusius su internetizacijos procesais, nagrinėjama, kur normintojai turėtų kreipti savo veiklą, kad jų darbo rezultatai būtų priimtinesni visuomenei.

1. BENDRINĖS KALBOS NORMINTOJAI. AUTORITETAI IR SUBJEKTAI

Aktyvių socialinių jėgų, kurios veikia norminamąjį procesą, schemų ir modelių kalbinėje literatūroje galima rasti įvairių. Sociolingvistikoje, nagrinėjant teorinius kalbos normų klausimus, kartais remiamasi švedų kilmės

¹ Vienas iš būdingų naujausių pavyzdžių – interneto komentuotojų reakcija į sporto žiūrovo, pasivadinusio Rimvydu Ž., skundą Valstybinei lietuvių kalbos komisijai dėl tiesiogiai Pasaulio krepšinio čempionato rungtynės iš Turkijos transliavusios TV3 televizijos sporto komentatoriaus Roberto Petrausko, kuris netaisyklingai vartojęs priešdėlinį veiksmazodį *nugriūti* vietoj *pargriūti* (priešdėlis ryškiai skiria reikšmes). Žr. www.delfi.lt: <<http://sportas.delfi.lt/wbc2010/krepinio-aistruolis-apskunde-netaisyklingai-kalbanti-komentatoriu.d?id=36165731>> (žiūrėta 2010 09 06, 1242 komentarai); www.balsas.lt: <<http://www.balsas.lt/naujiena/500696/kalbos-komisija-sulauke-skundo-del-netaisyklingos-krepinio-komentatoriaus-kalbos>> (žiūrėta 2010 09 06, 9 komentarai). Kai faktas dėl skundo buvo paskelbtas interneto naujienų portaluose, jų komentarų rašytojai, užuot pripažinę, kad komentatoriui derėtų pasitaisyti, didžiuliui srautu smarkiai užsipuolė rašto autorių, kaip jis iš viso drįstas kabinėtis dėl tokių menkų dalykų. Žinoma, krepšinio kultas Lietuvoje nepalyginti stipresnis už pagarbą kalbai, tačiau tie komentarai aiškiai parodė ir tai, kiek nepakantumo kalbos taisyms yra sukaupusi bent dalis visuomenės, aktyviai besireiškianti interneto erdvėje.

² Apie genderizmo sąsajas su kalbos pokyčiais žr. Patackas, Žarskus 2010.

suomio filosofo Georgo Henriko von Wrighto (Wright 1963) normos samprata, pagal kurią skiriami normų autoritetai ir normų subjektai³. Šis skyrimas svarbus kalbant apie normintojų ir visuomenės santykius.

Normų autoritetas – veikėjas, kuris teikia preskripciją, t. y. suteikia normai norminę galią. Norminė galia adresuojama normų subjektams, jiems autoritetas vadovauja, leidžia arba draudžia ką nors daryti.

Teorinėje kalbos planavimo literatūroje priimta kalbos planuotojus, t. y. aktyvias jėgas, sąmoningai veikiančias kalbos raidą, skirstyti į keturias grupes (plg. Haarmann 1990: 120–121; Baldauf 2006: 151–154):

- oficialusis politinis lygmuo – šalies valdžios sprendimai,
- institucinis lygmuo – valstybinės institucijos (mokslo, švietimo ir pan.),
- visuomenės darinių lygmuo – įvairios organizacijos (draugijos) ir grupės,
- individų lygmuo – atskiros asmenybės.

Vienas iš pastebimų pokyčių per pastarąjį bendrinės lietuvių kalbos raidos ir jos norminimo šimtą suvirš metų ir buvo normintojų sampratos bei jų vaidmens visuomenėje kaita: nuo autoritetingos asmenybės, vėliau – organizuoto kolektyvo ir iki valstybinių kalbos tvarkybos ir norminimo institucijų.

Pats norminamasis darbas bendrinės lietuvių kalbos priešaušryje, XVII–XVIII a. Rytų Prūsijoje, taip pat *Aušros* ir *Varpo* laikais, buvo kolektyvinis (žr. Pupkis 2010: 13). O pačioje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje kaip autoritetinga asmenybė, paklojusi pagrindus bendrinės lietuvių kalbos normoms, tarp šviesuomenės ryškiausiai išsiskyrė Jonas Jablonskis – taigi išryškėjo individų lygmuo (Pupkis 1995: 2):

Lietuva, neturėdama tradicinės savo aukštuomenės (iki XX a. pradžios ji iš esmės buvo arba sulenkėjusi, arba surusėjusi), tokios būdingos kitiems kraštams prestižinės kalbos nebuvo išsiugdžiusi. Tiesa, bent porą dešimtmečių prestižinės kalbos etalonu yra buvęs Jablonskis ir jo raštai, bet ir tai daugiausia tik kalbos normintojams ir kalbos mokytojams, o ne visai visuomenei – šioji kalbos pavyzdžiu laikė laikraščių ir knygų toli gražu ne visai pavyzdingą kalbą.

Po J. Jablonskio mirties (1930 m.) prasidėjo organizuoto normintojų kolektyvo laikotarpis. Prieškarinėje Lietuvoje aktyviai veikė Lietuvių kalbos draugija, kurios nariai (Pranas Skardžius, Antanas Salys, Petras Jonikas,

³ Dar žr. Ammon 2004: 277; Takahashi 2004: 173–174 – apie normų propaguotojus, pasipelnytojus iš normų, normų piktadarius, normų aukas ir kt.

Leonardas Dambrauskas ir kiti) išdiskutavo teorinius bendrinės kalbos norminimo pagrindus ir dirbo praktinį norminamąjį darbą (žr. Miliūnaitė 1991: 7–21). Taip pereita į kitą lygmenį.

Tarybiniais laikais norminamąjį darbą dirbo tuometinis Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, aukštųjų mokyklų katedros, o 7-ajame dešimtmetyje įkurta Lietuvių kalbos komisija prie Mokslų akademijos. Nors darbas jau buvo kolektyvinis, taip pat išsiskyrė ryškių autoritetingų asmenybių, kurių poveikį visuomenei nemaža dalimi lėmė ir žiniasklaida: Kazys Ulvydas, Juozas Pikčilingis ir kiti. Atkūrus Nepriklausomybę Kalbos komisija įgavo valstybinės komisijos statusą, kartu atsirado ir valstybinė kalbos priežiūros institucija – Valstybinė kalbos inspekcija. Taigi dabar Lietuvoje didžiausias norminamojo darbo svoris tenka institucijų lygmeniui, o pavienių, stiprų poveikį visuomenei galinčių daryti autoritetų nebeliko.

Tačiau autoritetų klausimas nėra toks paprastas. Per požiūrį į autoritetus, simboliška – daugiausia į J. Jablonskį – atsiskleidžia didesnė ar mažesnė priešprieša tarp pačių kalbos specialistų pažiūrų (Pupkis 1995: 3):

Deja, šiandien Jablonskio autoritetas visuomenėje visiškai išblėsęs, normintojų darbuose Jablonskiu remiamasi pernelyg retai ir dažnai tik tais atvejais, kai autorių nuomonės sutampa su didžiojo kalbininko teiginiais. Kitais atvejais būna, kad lengva ranka atsižadama didžiausio bendrinės kalbos normintojo nuomonės ir mėginama remtis ne visada aiškiais, visuotinai neapsvarstytais kriterijais. Užmirštama ir pati norminimo tradicija: nuo Jablonskio – per Balčikonį, Skardžių, Salį, Joniką – iki pat mūsų dienų.

J. Jablonskio idėjų palaikytojų ir iš pojablonskinės kartos einančių idėjų priešpriešą dar Bronys Savukynas yra įvardijęs kaip „liaudininkų“ ir „modernistų“ ginčus (Diskusija 2005):

Negalime dabar grįžti prie tokios lietuvių bendrinės kalbos, kurią buvo beįdiegęs Jonas Jablonskis 1922–1930 metais. Tas modelis jau pasenęs, išaugtas ir neatitinka XXI a. poreikių. Pasikeitė ir pats bendrinės kalbos supratimas. Jablonskis normos šaltiniu laikė tik liaudies kalbą. Jau „Gimtoji kalba“ (1933–40 m.) suformulavo principą, kad bendrinės kalbos pagrindinis kriterijus yra dabartinė jos vartoseną. Sovietmečiu, kai steigėsi Lietuvių kalbos sekcija prie Kraštotyros draugijos ir kai buvo ketinama leisti „Mūsų kalbą“, vėl ėmė reikštis ir „gyvosios liaudies kalbos“ kriterijaus šalininkai, aktyvūs iki šiol. [...] Kalbos kultūros darbas tebėra daugiausia J. Jablonskio taisylių diegimas iš naujo. Bet reikia matyti ir girdėti tai, ko Jablonskis nė nesapnavo. [...] Taigi reikia siekti, kad visuomenėje kiltų bendrinės kalbos prestižas. Jos prestižas jau yra gerokai smukęs. O nusmukęs dėl pačių kalbininkų – „liaudininkų“ ir „modernistų“ – ginčų ir nesutarimo.

Atrasti priimtina sątykį su tradicija – kiekvienos normintojų kartos pastangų vis iš naujo reikalaujantis darbas. Šiandien turbūt jau niekas nekalba apie aklą „Jablonskio taisylių diegimą iš naujo“, tačiau lieka pamatiniai tradiciniai ir laiko patikrinti dalykai, kuriems, atsižvelgiant į pasikeitusias visuomenės gyvenimo sąlygas, galima ir reikia suteikti naują prasmę.

Dėl pusę šimtmečio trukusios sovietinės okupacijos Lietuvoje bendrąja kultūros prasme reiškinių kaita tebėra netolygi, o iš Vakarų ateinančios įvairios ideologijos ir kultūrinės srovės skinasi kelią per daugialypes anksčiau pažįstamų sistemų paliktas sanklodos ir gana ilgai gyvuoja lygiagrečiai su praėjusių laikotarpių reiškiniais. Todėl nenuostabu, kad XXI amžiaus pradžioje vis dar kalbėta apie liaudininkus ir modernistus, o dabartinėje bendrinės lietuvių kalbos norminamojoje veikloje randama romantinės ideologijos pėdsakų (žr. Vaicekauskienė 2008: 36), nors Vakarų Europos kultūroje dar XX a. antroje pusėje iš pramoninės visuomenės pradėta eiti į vartotojų visuomenę, o kultūroje per paskutinius tris XX a. dešimtmečius modernizmą pakeitė postmoderniosios tendencijos (plg. Lyotard 2010: 17; Žmuida 2010: 189). Jeigu postmodernizmą suprastume plačiau – ne vien kaip kultūros ir meno reiškinį, bet ir apskritai kaip mąstymo ir veiklos būdą, teigiantį tik „čia ir dabar“, pasižymintį skeptišku požiūriu į pasaulį (žr. Pennycook 2006: 62–63), galėtume sakyti, kad Lietuvoje tik pastaruoju metu – gerokai vėluodami – juo vis labiau pasiima jaunesnės kartos kalbos specialistai.

2. BENDRINĖS KALBOS VARŽYTOJAI.

ANTIAUTORITETAIR NAUJIEJI INTELEKTUALAI

Modernizmas sureiškšmino tokius idealus kaip racionalumas, objektyvumas ir pažanga, o postmodernizmas klausia, ar šių idealų egzistavimas apskritai įmanomas (plg. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Postmodernizmas>). Štai todėl ir kalbos normintojų autoritetų klausimas dabartinėje mūsų visuomenėje pasidaro gana opus. Anksčiau į norminimo subjektus, t. y. į visuomenę, buvo priimta žiūrėti kaip į gana pasyvią jėgą, kuri turėtų tik vykdyti normintojų sprendimus. Tačiau šiandien matome jau ką kita. Norminimo autoritetų ir subjektų santykis keičiasi: autoritetus – tarp jų ir J. Jablonskį – mėginama versti antiautoritetais, o jų darbą nuvertinti ar net atvirai šaipytis. Visuomenėje girdėti vis daugiau nepasitenkinimo normintojais ir abe-

jojimo jų darbo prasme (plg.: „Nors ilgai pati su kalbos kontroliuotojais tesusidurdavau netiesiogiai, kalbos reguliavimo reiškinyje man visada atrodė neteisingas, neprasmingas ir apskritai kažkoks itin bjauriai žeidžiantis“; Azguridienė 2009: 276).

Jonas Klimavičius apie šią postmoderniąją naujųjų Lietuvos intelektualų kartą (cituodamas kai kuriuos šiai pakraipai būdingo žurnalo *Naujasis židinys-Aidai* skelbinius) rašo (Klimavičius 2008: 94):

Jauniausius laiko provincialus naujalietuvių jau seniai esu apibūdinęs jų nepasakytais, bet iš visos jų puikybės tarsi sklindančiais žodžiais *prieš mus buvo tvanas*, na, nebent koks Greimas, bet tik ne Jablonskis.

Tačiau, pasirodo, ir J. Jablonskis buvo. Tik naujųjų intelektualų akyse jis tampa... autokratišku kultūrinio ekstremizmo pradininku: „nepasitenkinimas normų nedemokratiškumu, individualios ir situacinės kalbinės raiškos varžymu, konservatyviomis norminimo nuostatomis kaip tik leidžia įtarti kalbos standartizavime glūdintį kultūrinio ekstremizmo pradą“ (Vaičekauskienė 2010: 170), nes šio teiginio išnaša tokia:

Įdomu, kad pasipriešinimo autokratiškam kalbos planavimui būta jau trečiame dešimtmetyje, kai žinomi rašytojai sukilo prieš, jų žodžiais, Jablonskio „diktatūrą“ ir reikalavo teisės kurti be nesiremiant vien tik taisyklingumo matu. Sovietmečiu šis pasipriešinimas buvo pavadintas „tarmine anarchija“.

Panašios mintys neatrodytų keistos, greičiau dėsningos, jei suprastume jų atsiradimo – keičiantis mąstymo paradigmai – pagrindą. Galima nebent pasvarstyti, koks būtų tokių teiginių svoris ir prasmė, jeigu remtumės ne į šimtą, o į tris ar keturis šimtus kodifikuotos bendrinės lietuvių kalbos priežiūros ir funkcionavimo metų, kaip kad būdinga ne vienai Vakarų Europos šalių bendrinei kalbai (plg. Milroy, Milroy 1999: 24–33; Subačius 2004). Gal šimtas suvirš metų – tiesiog nedėkingai mažas laiko tarpas, jeigu per jį išaugusį bendrinės lietuvių kalbos statinį galima lengva ranka apversti aukštyn kojom.

Nesiekiant straipsnyje aprėpti visos postmodernizmo problematikos, net ir tos, kuri susijusi su kalbotyra ir dar konkrečiau – kalbos planavimu (plačiau žr. Pennycook 2006: 60–76), reikia tik pasakyti, kad postmodernistinės pozicijos esmė – būti paribyje, iškelti subjektyvias patirtis, subjektą prieš kolektyvinį susitarimą; postmodernioji kultūra ir menas siejami su fragmentiškumu ir žaismingumu, ironija, hibridiškumu, eklektiškumu, intertekstua-

lumu, nihilizmu ir narciziškumu, kai išnyksta laiko ir erdvės ribos, netenka prasmės chronologija ir linijinis analitinis mąstymas, kai atsiribojama nuo bendro pobūdžio teorijų (plg. Pennycook 2006: 60; Arnatkevičiūtė 2006; Baranova 2006). Postmodernistams apskritai būdingas radikalus modernių prielaidų apie kultūrą, tapatybę, istoriją ar kalbą perkainojimas, nusistovėjusių vertybių demitologizacija, deklaruojant, kad tai reakcija į modernizmą ir jo krypsmą į autoritarizmą bei totalitarizmą (žr. Kasparavičius 2010). Viena iš postmodernizmo krypčių – skepticizmas – nusitaikusi į daugelį tradiciškai puoselėjamų sąvokų ir mąstymo būdų: *vyras, moteris, klasė, rasė, etniškumas, tauta, tapatybė, sąmoningumas, kalba, valdžia, politika* ir kt. priimama ne kaip atraminės, o kaip kuriamos tam tikram atvejui sąvokos (plg. Pennycook 2006: 62).

Įvertinant postmodernizmo teigiamybes, sakoma, kad „[p]ostmodernizmu siekta ne pasiskelbti, kad galime sėkmingai apsieiti be mūsų pirmtakų iki mūsų sukauptos išminties, o iš naujo atgaminti teigiamas praeities vertybes. [...] teigiamos postmodernizmo savybės glūdi jo ketinime atidengti paslėptą lobį, kuris gali glūdėti po netinkamo metodo, požiūrio ar strategijos paviršiumi“ (Clark 2010). Tačiau šiandien postmodernizmo sąvoka dažniausiai esanti vartojama kalbant apie beveik visišką ankstesniųjų kartų vertybių, siekių ir tikslų atmetimą: „Deja, blogiausiu savo pavidalu postmodernizmas pasirodo esąs tiesiog dar vienas pretekstas savivaliauti ir atsikratyti visų suvaržymų, dangstantis naujai priimtomis kultūros normomis. [...] Didžiausias postmodernios kultūros iššūkis yra tai, kad ji leidžia nusišalinti nuo bet kokių aiškių atskaitos taškų [...]“ (Clark 2010).

Lietuvoje postmoderniosios nuostatos pradėjo stipriau reikštis posovietiniu laikotarpiu, klostantis vadinamosios laisvosios rinkos santykiams, kartu perimant visas vėlyvojo kapitalizmo grimasas. Manoma, kad posovietiniuose kraštuose postmodernas siekiąs daug giliau negu Vakaruose, nes reliatyvizmas ir nihilizmas čia yra ne teorinio, o praktinio pobūdžio (žr. Žukauskaitė 2002 ir ten nurodytą A. Sverdiolo straipsnį). Į tai galima žiūrėti kaip į natūralią kultūrinės minties raidą, nes Lietuvoje, kaip minėta, tik dabar baigia įsitvirtinti intelektualų karta, kuriai artimos postmodernizmo idėjos: dekonstruojami tautiniai mitai, nebelieka vienės tapatybės, siejamės su kalba.

Eugenijus Žmuida, nors rašo apie moderniosios Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos lietuvių kultūroje kontekstą, lygindamas su vėlesne postmoderniąja literatūra, pataiko gerokai plačiau ir tarsi pateikia dabartinės Lietuvos postmoderniojo būvio nuotrauką (2010: 194–195):

Postmodernistinis žmogus save atleido nuo slegiančių įsipareigojimų. [...]. Postmodernizmas desakralizuoja patį meną, nieiško vertybių nei pasaulyje, nei savyje. Viskas tampa vienodai reliatyvu, svarbu ir nesvarbu vienu metu. Viskas liberalizuojama. Žaisti kuo išradingiau, nesuteikiant tam svarbos, bet turint naudos – galbūt vienintelis šūkis. Karnavalas be hierarchinių verčių, arba vertybė yra viena – malonumas. [...] Postmoderniame būvyje netenka reikšmės tėvynės, gimtinių sąvoka [...]. Nėra svarbu, kur gyveni, nes vienas kraštas mažai skiriasi nuo kito, tėvynė gali būti ta vieta, kuri garantuoja gerą savijautą, buitinį komfortą ir kuo mažiau reikalauja idealistinio angažavimosi.

Galima sakyti, kad ryškiausi šių dienų pokyčiai, apimantys visuomenės gyvavimo pagrindus, vyksta nemaža dalimi dėl to, kad sparčiai trūkinėja buvęs aiškus žmogaus tapatybę lemiantis ryšys žemė–tauta–kalba; tautiškuamas atsiejamas nuo teritorijos. Priimant tai kaip neišvengiamybę (ir dažnai nematant reikalo priešintis tam) deklaruojama liberaliajai pakraipai būdinga mintis, kad „mąstanti asmenybė svarbesnė už kolektyvą, bendruomenę, tautą“, ir dabar mūsų visuomenėje esanti „dekonstruojama anachroniška XIX amžiaus ir Smetonos laikų valstybinė ir tautinė sąmonė, kurią užkonservavo sovietmetis ir kurią dekonstruoti seniai laikas. Turi atsirasti nauja valstybinė ir tautinė sąmonė“ (Venclova 2010).

Pripažindamas, kad istorijos demitologizavimas pats savaime yra reikalingas, Andrius Martinkus atskleidžia ir kitą šio proceso pusę – atsakomybės ir įsipareigojimo baimę (Martinkus 2003):

Juk atrodo, kad senųjų mitų dekonstruotojai ir tabu griovėjai yra šaunūs ir bebausiai vyrukai, atliekantys didžią kultūrinę misiją, vedantys mūsų „konservatyvią“, „puritonišką“ visuomenę į „normalų“ gyvenimą ir „civilizuotą“ pasaulį. Reikaltas, kad gera kilmė, garbinga praeitis, kaip ir aukštos pareigos, įpareigoja bei verčia prisiimti atsakomybę, kurios paprastai nereikalaujama iš labiau likimo nuskriaustų, prastą išsilavinimą gavusių ir menkesnę gyvenimo patirtį turinčių individų. Štai čia šuo ir pakastas. [...] mūsų krašte už senųjų mitų kritikos ir tyčiojimosi iš romantiško Lietuvos praeities idealizavimo (kuriam, reikia pripažinti, nesvetimas naivumas) dažnai slypi Lietuvos valstybingumo istorijos, lietuvių nacijos praeities ir jos istorinių siekių bei ambicijų užkraunamos atsakomybės baimė. Realai, nei pagražinta, nei sumenkinta Lietuvos istorija įpareigoja kai kam daugiau nei savo kūrybinę impotenciją pateisinančiam guodimuisi tuo, kad esame maži ir nereikšmingi, atsilikę, nuolat vakarus besivejantys amžini studentai.

Ir iš tiesų daugialypėje mūsų visuomenėje, blaškantis tarp provincialumo ir globalizmo, tarpsta ir kraštutinės postmodernizmo apraiškos. Pagal aplinkybes keičiama tapatybė virsta veidmainyste, atsakomybė – atsainumu, kri-

tiškumas – nihilizmu. Lietuvių kalbos lygmeniu atsiranda vienas iš ryškiausių sankirtos taškų – asmens laisvė prieš bendrinės kalbos normų „diktatūrą“. Kalba atsiduria pasaulyje be ribų, kur kiekvienas norminamasis veiksmas reiškia asmens laisvių varžymą. Todėl nenuostabu, kad ironizuojant, pašiepiant ir manipuliuojant citatomis, puolama tradicinė bendrinės lietuvių kalbos normintojų kryptis palaikyti nuosaikią kalbos raidą ir vykdyti gana griežtą, palyginti su kai kuriomis kitomis Europos šalimis, viešosios kalbos priežiūros politiką. Šitokia konfrontacine poza deklaruojamas siekis iš esmės liberalizuoti kodifikuotas bendrinės kalbos normas (žr. Vaicekauskienė 2008, 2010). Kalbos normintojus mėginama stumti į postmoderniosios visuomenės pakraštį – prie vadinamųjų tradicionalistų, kurie vis dar „tapatybę pirmiausia grindžia tautine atmintimi, papročiais ir pasaulėjautos vertybėmis, žmogaus teises ir individualią laisvę palenkia kolektyvinei tautinei moralei, o atvirumą kitoms kultūroms ir globalizmui pirmiausia traktuoja kaip grėsmę tautinei tapatybei“ (Švarplys 2010). Tik toji postmodernistų deklaruojama individualioji laisvė lyg ir niekur neveda. Todėl simptomiška L. Jonušio replika į L. Vaicekauskienės straipsnį apie norminamąsias ideologijas (Jonušys 2010; Vaicekauskienė 2010):

Šioje mokslinėje istorinėje apžvalgoje kėsiniama į „šventų švenčiausiąjį“ principą – preskriptyvią kalbos norminimo nuostatą. Tai įdomu, bet čia nėra dviejų dalykų – lyginamosios perspektyvos (juk visos kalbos daugiau ar mažiau iki šiol norminamos) ir praktinių pasiūlymų – ar leisti bet ką ir bet kaip?

Ir štai tada, kai naujojoje lietuvių kultūrininkų kartoje postmodernistinė ideologija, kaip dėsninga posovietinės visuomenės minties slinktis, pradeda įsibėgėti, Vakarų Europoje, pajutus, kuo gresia asmens laisvės (atveriančios kelią ir konfliktiškoms daugiakultūriškumo apraiškoms) viršenybė prieš bendrus visuomenės siekius, paskelbiama: postmodernizmas mirė⁴. XXI a. pradžioje iš postmoderniosios ironiškosios vartotojų visuomenės pamažu ima augti nauja – skaitmeninė visuomenė.

⁴ Įvairiuose šaltiniuose tai siejama net su konkrečiomis datomis ir įvykiais: 2001 m. rugsėjo 11-ąją JAV įvykdytas teroro išpuolis (užgrobtais lėktuvais sugriauti du dangoraižiai, vadinamieji dvyniai) iš pagrindų pakeitė pasaulio bendruomenę, ir postmodernizmas buvęs palaidotas jų griuvėsiuose; 2007 m. mirė vienas iš garsiausių postmodernizmo teoretikų ir ideologų Jeanas Baudrillard'as; 2010 m. interneto svetainės „Wikileaks“ viešinama įslaptinta, ypač didžiųjų valstybių politiką kompromituojanti, informacija iš esmės pakeitė žmonijos požiūrį į viešumą ir į skaitmeninių technologijų poveikį jam.

3. PAKELIUI Į SKAITMENINĮ MODERNIZMĄ

Baigiantis XX amžiui, pasaulyje pradėta pripažinti, kad postmodernizmas išėjo iš mados. Atsirado naujų kultūros apraiškų ir krypčių (jos visos apibendrintai vadinamos postpostmodernizmu), tačiau nė viena nėra vyraujanti⁵. Tai suprantama: kol nauja epocha tik prasideda, sunku tiksliai nusakyti svarbiausius jos bruožus, bet neabejotina, kad didžioji dalis pokyčių susijusi su globalizacija ir naujų technologijų, ypač interneto, išplitimu.

Iš visų versijų, į ką virsta postmodernizmas, išsiskiria skaitmeninio modernizmo samprata. Tai vienas iš būdų sustruktūrinti kultūros plačiąją prasme pokyčius šiuolaikinėje visuomenėje. Mums jis leidžia geriau suvokti ir visiškai naujus procesus, susijusius su kalbos funkcionavimu toje visuomenėje ir sąmoningu poveikiu jos raidai.

Taigi kas tas skaitmeninis modernizmas?

Šiuolaikinis britų kultūrologas Alanas Kirby'is 2006 metais paskelbė straipsnį, kuriame teigė: „Postmodernizmas mirė ir yra palaidotas.“ (Kirby 2006). Kaip reakcija į postmodernizmą į jo vietą ateinanti nauja autoritetų ir žinių kūrimo paradigma, kurią stumia į priekį naujosios informacinės technologijos ir dabartinės socialinės jėgos ir kuri akivaizdžiai keičia postmodernistinės visuomenės stereotipus. Kirby'is ją pavadino pseudomoderizmu, o po keleto metų pervadino skaitmeniniu modernizmu (angl. *digital modernism*). 2009 m. rudenį Jungtinėse Amerikos Valstijose išleista šio autoriaus knyga *Skaitmeninis modernizmas: kaip naujosios technologijos griauja postmodernizmą ir rekonfigūruoja mūsų kultūrą*.

Alano Kirby'io mintys sukuria naują kontekstą ne tik kultūrologijos, bet ir kalbotyros, sociologijos, sociolingvistikos idėjų peržiūrai ir tyrimams. Kultūrinis postmodernizmas per savo filosofinę kryptį buvo susijęs su poststruktūralizmu – struktūralizmo dekonstrukcija. Atsispiriant nuo postmodernizmo, šią kalbos sampratą, pasak Kirby'io, reikės išstumti arba ją papildyti kita, tačiau tai jau ateities dalykas.

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje naujosios technologijos daugelį įprastų dalykų transformavo į skaitmeninę erdvę. Skaitmeninio modernizmo kaip kultūros reiškinių esmė – teksto susidūrimas su naujosiomis tech-

⁵ Iš ryškesnių postpostmodernizmo apraiškų minėtinas altermodernizmas (Nicolas Bourriaud), transmodernizmas (Michailas Epšteinas), postmilenializmas (Ericas Gansas), hipermodernizmas (Gillesas Lipovetsky'is), performatizmas (Raoulas Ešelmanas) ir kt. Pačiau žr. <http://www.answers.com/topic/post-postmodernism>, taip pat <http://www.tate.org.uk/britain/exhibitions/altermodern/manifesto.shtml> (žiūrėta 2010 08 17).

nologijomis, kurios, Kirby'io akimis, perstruktūrina autorių, skaitytoją ir tekstą, kartu ir santykius tarp jų. Dabartinė kultūros produkcija rodanti, kad postmodernizmas nebėra šiuolaikinis menas, galima kalbėti tik apie jo liekanas. Susipažinęs su postmoderniąja grožine literatūra, kuri nagrinėjama Didžiosios Britanijos universitetuose, Kirby'is daro išvadą, kad tie tekstai buvo paskelbti kitame pasaulyje, kur dar nebuvo kompiuterių, interneto, elektroninio pašto, mobiliųjų telefonų.

Naujieji kultūros produktai, būdami netvarūs, pasak Kirby'io, neturi išliekamosios vertės, nes jie kuriami tik esamuju laiku be jokio praeities ar ateities jausmo, todėl optimistams atrodo kaip kultūros demokratizacija, pesimistams – nepakeliama banalybė ir beprasmybė. Britų kultūrologas, turėdamas galvoje seniai pasaulyje pastebimas disproporcijas tarp sparčios technologijų raidos ir atsiliekančios humanitarinių mokslų pažangos, neslepia kritiško požiūrio į naująją kultūrą. Vis dėlto norėtųsi manyti, kad jos turinio primityvumas yra laikinas, kol išbandomas naujųjų technologijų veikimas ir daugiau susitelkiama į formą, tad ilgainiui turėtų rasti solidesnių, brandesnių kūrinių. Be to, tik dabar pradeda suaugti pirmoji skaitmeninio modernizmo ugdoma karta, ir Lietuva čia jau neturėtų jaustis labai atsilikusi: visuotinis mobilumas ir elektroninė komunikacija leidžia gerokai išlyginti istoriškai susiklosčiusius mūsų visuomenės raidos skirtumus nuo labiau pažengusių šalių.

Toliau minėtini keli svarbiausi skaitmeninio modernizmo požymiai, kartu svarstant, kur jo apraiškos dabartinėje mūsų visuomenėje atveria naujų galimybių ir kalbos normintojams.

3.1. Tekstas

Skaitmeninio modernizmo esmė, Kirby'io teigimu, yra teksto revoliucija, teksto mechanikos atradimas iš naujo, naujės – skaitmeninės formos įvaidymas, jos galimybių tyrimas. Tekstas tapo visa ko centru, paradigmine kultūros produktų forma.

Taigi, skaitmenizacijai susidūrus su kultūros ir meno formomis, kuriasi naujo tipo tekstas. Jo požymiai: nestabilus, netvarus, trumpalaikis, besirutuliojantis į priekį, pagrįstas atsitiktinumais, nebaigtinis (turi pradžią, bet neturi pabaigos). Pavyzdžiui, nurodant interneto adresą kaip nuorodą publikacijoje, paprastai rašoma, kada žiūrėta, nes tekstas gali iš esmės pasikeisti ar tiesiog tokio puslapio gali nelikti.

Atsitiktinumas lemia teksto daugiakryptiškumą; dėl nuolatinės kaitos nutrūksta konkretaus apčiuopiamo teksto išliekamoji vertė. Vienas iš būdingiausių pavyzdžių – visiems žinoma interneto savanorių įvairiomis pasaulio kalbomis kolektyviai (vadinamuoju *viki* principu) kuriama ir nuolat kintanti – pildoma, redaguojama interneto enciklopedija *vikipedija*, gyvuojanti nuo 2001 metų. Joje sukurtos demokratiškos darbo sąlygos, be autoritariškų sprendimų; nors yra svetainės įkūrėjas, bet nėra kokio vieno svetainės administratoriaus. Beje, turime ne tik lietuvišką, bet ir žemaitišką vikipedijos variantą (žr. pav.).

Tradicinės tarmės keliai į internetą: taip atrodo žemaičių rašomos vikipedijos logotipas.

Šios naujosios kultūros tikslas – kurti aukštos kokybės produktą, bet ne tiek naujo turinio, kiek iš to, kas jau turima. Skaitmeninio modernizmo hipotezė ir yra: kompiuterizacija restruktūrizavo arba dar restruktūrizuos *visas* mums žinomas tekstualumo formas, ir ne tik interneto kultūroje (Kirby 2006)⁶.

Bendrinės kalbos kodifikacijos veikalai Lietuvoje taip pat keliai į elektroninę terpę ir vartotojams (nors, kaip minėta, tai jau ne vien tik pasyvūs skaitytojai) suteikia naujų galimybių. Žmonėms reikia patikimos, patogios naudoti, turinčios šiuolaikiškus programinius įrankius bei tarpusavio sąsajas ir nuolat atnaujinamos informacijos internete. Į tai ir turi būti labiau orientuoti kalbos kodifikacijos produktai – duomenų bazės, interneto žodynai, tekstynai ir pan. Jų lietuviškajame internete jau galima rasti ne taip mažai, tačiau tai tik pirmoji pakopa, kai neišvengiama fragmentiškumo, pabirumo. Tad normintojų tikslas pirmiausia turi būti padaryti patogiai prieinamą

⁶ Tokią transformaciją patiria ir pati kalba kaip žmogaus sukurtas įvairialypis įrankis. Kirby'is apie konkrečias kalbos transformacijas skaitmeninėje erdvėje, regis, nekalba, tačiau, netoli pasidairę, tą galime aiškiai pastebėti. Kalba, kaip tekstualumo forma, patekusi į elektroninę terpę, pastaruoju metu patiria tokių pokyčių, kurie anksčiau buvo neišsivaizduojami (tekstas virsta hipertekstu, kuriasi nauji interneto žanrai, savita stilistika ir t. t.). Elektroninėje terpe dekonstruojamos ir tradicinės kalbos formos, transformuojasi įprasti žodžiai. Lietuvių kalboje naujas reikšmės įgavo, pavyzdžiui, žodžiai *pelė*, *svetainė*, *tinklas*. Dar šiaip taip atpažįstame pirminį žodžių pavaldą: *tinklaraštis*, *tinklalapis*, *tinklalaide*, *vebinaras* („internetinio seminaras“), *vikinomika* („viki principu kuriama ekonomika, arba spietinė ekonomika“) ir pan.

internete jau turimą informaciją, kad iš jos būtų galima kurti kokybiškai naują turinį, į tą kūrybą įtraukiant ir interneto bendruomenę. Techninės sąlygos plėtoti Lietuvoje skaitmeninius produktus yra palankios, nes pripažįstama, kad, palyginti su kitomis Europos šalimis, mūsų šalyje didelė elektroninių priemonių (ir interneto, ir mobiliųjų technologijų) skvarba, o tai rodo visuomenės atvirumą naujovėms.

3.2. Autorius ir skaitytojas

Postmodernizmas, kaip prieš tai modernizmas ir romantizmas, didelę reikšmę teikė autoriui. Postmodernizmas įsivaizduotas kaip reginys, prieš kurį individas sėdėjo bejėgis – kaip prieš kino ar televizijos ekraną, kur buvo nagrinėjamos tikrovės problemos, o vartotojas galėjo disponuoti tik iš anksto parengtu tekstu ir jo reikšmėmis, bet ne jį kurti. Kitaip tariant, buvo skaitoma, klausoma, žiūrima. Skaitmeninio modernizmo „vartotojas“ yra aktyvus pats: rašo, spragsi pele, renkasi, ką nors siunčia ar parsisiunčia.

Nors kai kurie skaitmeniniam modernizmui priskiriami bruožai išvelgiami ir postmoderniojoje kultūroje („[m]eno kūrinys gali neturėti autoriaus ar juo būti kolektyvas“, „[k]iekvienas, įsijungęs kompiuterį gali tapti menininku – eiliuoti, rašyti muziką ar dėti savo fotografijas. Kurti ir iškart skelbti.“; žr. Žmuida 2010: 194), bet tai greičiausiai tik rodo esant nuoseklų perėjimą iš vieno būvio į kitą.

Skaitmeninis modernizmas perkuria senąsias kultūros formas: kultūros produktui atsirasti individo dalyvavimas – fizinis įsikišimas į kūrybą – yra būtina sąlyga. Pavyzdžiui, dalis TVR laidų – realybės šou, loterijos, taip pat pažinčių kanalai ir pan. gyvuoja palaikomi tiesiai į laidas skambinančių ar žinutes rašančių žiūrovų ir klausytojų, kurie iš dalies lemia ir patį laidos turinį bei eigą⁷. Čia priklauso ir kompiuteriniai žaidimai, kuriuose žaidėjai kuria savo turinį, taip pat muzikos kūrinių rinkiniai, kuriuos, skirtingai nei autorines kompaktines plokšteles (t. y. kompoziciškai ir idėjiškai vientisą

⁷ Tą galima pasakyti ir apie naują žurnalistikos žanrą – internete realiuoju laiku skelbiamus reportažus (ypač sporto įvykių) ir čia pat reaguojant į skaitytojų rašomus komentarus (plg. Chovanec J. Online quasi-interactions: Male bonding in live text commentary. – *Negotiating Transnational Space and Multilingual Encounters*. Sociolinguistics Symposium 18, abstracts, 2010, prieiga per internetą: <<http://www.southampton.ac.uk/ss18>>; žiūrėta 2010 11 05). Pavyzdžiui, sporto komentatorius internete tiesiogiai raštu komentuoja rungtynes, įterpdamas citatas iš žinučių, kurias jam siunčia žiūrovai, taip pat žiūrintys rungtynes per internetą. Taigi reportažo autorystė jau ne visiškai priklauso vien žurnalistui: šiam tikslui susikuria laikina virtualiai bendraujančių žmonių grupė.

muzikinį tekstą), susidaro pats klausytojas skaitmeninėse laikmenose pagal savo pomėgius. Net terminai – *žiūrovai* ir *klausytojai* pasidarė nebe tokie tikslūs, nes dažnai tai jau nėra vien pasyvūs tikrovės stebėtojai.

Taigi svarbiausias pasidaro teksto gavėjas: jis tampa daliniu arba visiškuoju autoriumi. Vieno tradicinio autoriaus nebelieka, jis dažnai sukuria tik pradinius produkto parametrus ar bent sudedamųjų dalių seką, ir jo vaidmuo sumenksta, jis dažniausiai lieka nuošalyje. Tarkim, interneto puslapiai dažnai nebūna tiek suasmeninti, kad visi žinotų, kas juos sukūrė ar prižiūri. Autorystė pasidaro nebe kas nors atskira ir individualu, ji nei aukštinama, nei visai atmetama, tampa daugialypė, iš dalies ar visiškai anonimiška, platinama per nežinomą vartotojų skaičių, nenuspėjamosiose vietose, o pats kuriamas produktas – kiekvienąkart vis kitoks, nepakartojamas. Tai susiję su pačių interneto vartotojų skaičiaus didėjimu.

Ši visuomenės aktyvumą kalbos normintojams būtina daug labiau išnaudoti negu iki šiol. Gerų pavyzdžių yra. Nauja ir netikėta buvo 2003 m. bemaž kelis mėnesius trukusi interneto diskusija dėl kompiuterijos terminų, kurią surengė tuo metu rašomo *Kompiuterijos terminų žodyno* autoriai. Buvo sudaryta galimybė visiems norintiems diskutuoti ir teikti savo siūlymus, o iš to žodynas tikrai turėjo naudos⁸. Tačiau apskritai vertingų interneto diskusijų, kuriose dalyvautų ir profesionalai, o ne vien viskuo besipiktinantys visuomenės atstovai, dar neturime – greičiausiai baiminantis bendrės žemos viešojo internetinio bendravimo kultūros.

3.3. Santykiai ir nuostatos

Minėta, kad skaitmeninis modernizmas, pasak Kirby'io, keičia ne tik tekstą, autorių ir skaitytoją, bet ir santykius tarp jų. Keičiantis kultūrinėms bendravimo formoms, naujiems žanrams keičiant tradicinį kalbėjimo (rašymo) pobūdį, kartu keičiasi ir teksto skaitytojų (vartotojų) įpročiai. Kompiuteris

⁸ Interneto svetainėje www.svarstome.lt 2003 m. rašyta: „spalio 3 d. pradėjus svarstyti Kompiuterijos terminų aiškinamojo žodyno projektą, kaip ir reikėjo tikėtis, abejingų neliko. Verda aistros svarstant, ar iš viso reikalingi naujadarai tokioje srityje kaip kompiuterija, kurie terminai būtų tikslesni, kurie iš viso nepriimtini... Per geras 10 dienų pateikta virš dviejų šimtų nuomonių. Įdomu, kad aktyvumo koeficientas ypač didelis: 212 nuomonių gauta šioje temoje apsilankius 344 skirtingiems lankytojams (iš 857 – bendro terminijos temos lankytojų skaičiaus). Daugiau nei kas ketvirtas lankytojas palieka savo nuomonę ir apie 60% lankytojų yra ne vienkartiniai, jie nuolat grįžta į svarstymų svetainę.“ Iš viso svetainę aplankė 4159 autoriai, iš jų 1684 buvo skirtingi (plačiau žr. <<http://www.musicalia.lt/svars-tome/terminija/details.php?pid=3>> (žiūrėta 2010 09 27)).

verčia nuolat juo naudotis, nes internetas kuria nuolatinio naujumo iliuziją. Santykis su tekstu pasidaro nebe linijinis, kai nuosekliai einama nuo pradžios iki galo, o žiedinis (tiesa, čia jau ne Kirby'io mintis⁹): internete dažnai plaukiojama vis po tas pačias vietas, tikintis rasti naujų dalykų.

Keičiasi autoriaus ar skaitytojo emocinis santykis su tikrove: nuo ironiškojo postmoderniojo stebėtojo prie aktyvaus nuoširdaus veikėjo (tas nuoširdumas gerai matyti, pavyzdžiui, ir lietuviškuose tinklaraščiuose). Postmodernųjį gėrėjimąsi savimi ima nugalėti tikėjimas, pasitikėjimas, dialogas. Naujosios kartos žmonės laisvi, savarankiški, išradingi, išraiškingi ir dinamiški, atviri pasauliui. Jiems postmodernizmas ir viskas, kas buvo iki tol, atrodo elitiška (suprask – tolima ir suvaržyta), kvaila, nes tada bendrauta oficialiai, sakant monologus.

Ypač svarbus interneto bendruomenės bruožas – altruizmas. Tai priešybė postmodernizmo išugdytam egoizmui. Pradedą aktyviai reikštis nebe vartotojai, o kūrėjai, kurie nori pasidalyti savo žiniomis su kitais, siekia būti išklausyti ar bent išsakyti viešai. *Viki* principu veikiančių svetainių kūrėjai be postmoderniosios veidmainybės pabrėžia, kad jų darbo esmė – nauda visuomenei¹⁰.

Internetu atsiranda sąlygos laisvai ir viešai (tegu ir anonimiškai) kalbėti apie įvairius žmonėms rūpimus dalykus. Todėl nenuostabu, kad ir kalbos diskusijose, straipsnių komentaruose, forumuose¹¹ gerai matyti daugybė vartosenos problemų, su kuriomis susiduria žurnalistai, rašytojai, vertėjai, redaktoriai, mokytojai ir t. t., galų gale kiekvienas, rašantis bendrine lietuvių kalba. Matyti ir tai, kaip stengiamasi vieni kitiems nesavanaudiškai padėti, patarti. Be to, tinklaraščiuose, socialiniuose tinkluose, interneto forumuose vyksta tikroji nevaržoma, nekontroliuojama ir nenuspėjama dabartinės kalbos kūryba. Kuriami naujadarai, naujos stilistinės raiškos priemonės. Tai reikia tirti ir skatinti. Atsiranda kaip niekad geros sąlygos parodyti pačioje visuomenėje slypinčią kalbos kūrybos galią.

⁹ Žr. Adams T. Ar elektroninės knygos pranašauja didžiosios kūrybos pabaigą? – *Šiaurės Atėnai*, 2010 01 29.

¹⁰ Panašiu principu ir su panašiomis paskatomis, skelbdama visuomenei stambaus masto nusikalstamos veiklos demaskuojamąją informaciją, veikia minėtoji 2006 m. pabaigoje sukurta ir neseniai kaip „pirmoji žmonių žvalgybos agentūra“ išgarsėjusi interneto svetainė „Wikileaks“ (<http://wikileaks.org>; plačiau žr. *Lietuvos rytas*, 2010 07 27), taip pat lietuviškoji svetainė www.ekspertai.eu.

¹¹ Pavyzdžiui, vienas populiariausių interneto forumų www.supermama.lt turi atskiras temas mokytojoms lituanistėms, vertėjoms, redaktorėms ir t. t.

Tokias altruistinio bendro darbo – problemų kėlimo ir jų sprendimo – galimybes turi kuo plačiau išnaudoti ir kodifikuotojai: duoti pradinį impulsą, nurodyti kryptį, formuluoti aiškius tikslus ir, svarbiausia, parengti kūrybišką aplinką lietuvių kalbai palaikyti. Žinoma, nebūtų galima sakyti, kad Lietuvoje normintojai visai nesistengia ieškoti ryšių su visuomene. Yra gerų iniciatyvų iš Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, kitų kalbos institucijų. Mėginama kurti nacionalinio diktanto, įvairių viktorinų tradicijas, prašoma kurti naujadarus (lietuviškus atitikmenis svetimžodžiams). Bet, norint susigrąžinti visuomenės pasitikėjimą ir autoritetą, dar reikės nemažai darbo ir laiko.

4. BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Į norminamąjį procesą netiesiogiai įsitraukia vis daugiau žmonių. Ar normintojai pajėgūs atlaikyti jų nuomonių įvairovę? Ar tai gali būti kaip nors valdoma? Į šiuos klausimus galima mėginti atsakyti aiškinantis ir struktūrinant konkretesnes normintojų problemas ir ieškant būdų, kaip jas spręsti. Per bendrinės lietuvių kalbos kūrimosi istoriją ryškiai keitėsi ne tik normintojų vaidmuo, bet ir jų nagrinėjamos problemos. Iš pradžių pagal bendrinių kalbų raidos dėsningumus reikėjo apsispręsti dėl bendrinės kalbos pagrindo, kodifikuoti pamatines normas, plėtoti funkcinis stilius. Šiuo metu, turint galvoje aptartas skaitmeninės visuomenės perspektyvas, svarbiausias Lietuvoje bendrinės kalbos normintojams kylančias problemas arba naujai spręstinus dalykus galima nusakyti taip:

- mokslinis kodifikacijos pagrindas: kaip atnaujinti kodifikacijos teoriją ir apibrėžti jos santykį su tradicija?
- vartosenos tyrimai: kaip į juos įtraukti ir įvertinti internete funkcionuojančius medialektus?
- kalbos modernizavimo galimybės: kaip pritaikyti bendrinę lietuvių kalbą dabarties poreikiams (įskaitant žodyno plėtrą, naujų terminų kūrimą ir administracinės kalbos leksikos bei sintaksės atnaujinimą, kuris ypač susijęs su ES dokumentų vertimais)?
- kodifikacijos proceso organizavimas: kaip reguliuoti kodifikacijos kaitą ir pereiti prie kalbos planavimo?
- norminamojo darbo tęstinumas ir perspektyvos: kaip rengti kalbos planavimo specialistus?

- normintojų ir kalbos vartotojų santykiai: kaip sukurti naujas, abipusiu pasitikėjimu pagrįstas ryšio formas?

Šiems dalykams svarstyti labai praverstų kalbos specialistų forumas, tačiau sąlygos jam turbūt dar tik bręsta.

IŠVADOS

Posovietinėje Lietuvos visuomenėje pastaruoju metu ryškią lietuviškosios tapatybės, tautinių mitų dekonstrukciją, autoritetų vertimą antiautoritetais, kartu ir tradicinės norminamosios veiklos kritiką bei siekį liberalizuoti bendrinės kalbos normas, kad jos nevaržytų asmens laisvės ir saviraiškos, galima paaikškinti natūraliu postmodernistinės minties radimusi ir slinktimi. Tačiau XXI a. pradžioje pasaulyje jau kalbama apie postmoderniosios ironiškosios vartotojų visuomenės pabaigą ir naujas kultūros, meno ir filosofijos kryptis, kurių atsiradimą skatina globalizacija ir naujųjų informacinių technologijų raida, ypač susijusi su interneto išplitimu. Lietuvoje tokių naujų apraiškų taip pat esama.

Vienos iš naujų postpostmodernizmo krypčių – skaitmeninio modernizmo – esmė yra bendrųjų kultūros formų pokyčiai, kuriuos lemia naujosios informacinės technologijos. Skaitmeninio modernizmo sąvoką pasiūlęs britų kultūrologas Alanas Kirby'is pabrėžia, kad tai ne ideologija, o postmodernizmui besipriešinantis kultūrinės jėgos laukas: kompiuterizacijos poveikis kultūrai, menui ir tekstualumui. Čia nekalbama nei apie žmogaus teises ar laisves, nei apie atsakomybę. Todėl kol kas aiškaus atsakymo į klausimą, kas yra autoritetas ir koks jo vaidmuo naujojoje skaitmeninėje visuomenėje, šis autorius nepateikia.

Tačiau net ir kritiškai žvelgiant į kai kurias besikuriančias skaitmeninio modernizmo apraiškas, ignoruoti visuomenėje jo skatinamų procesų neįmanoma. Normintojams svarbu įvertinti naujas galimybes, nes naujosios skaitmeninės visuomenės raidos dėsnių pažinimas gali padėti geriau pritaikyti prie tokios visuomenės poreikių.

Besikuriančio skaitmeninio modernizmo sąlygomis ypač svarbus tampa kalbinės bendruomenės kaip aktyviškos jėgos vaidmuo. Tiesa, Lietuvoje ji dažniausiai tebeveikia kaip negailestinga normintojų kritikė, tačiau atsirandan-

da palanki dirva šią normintojų ir visuomenės priešpriešą mažinti. Kalbos normintojai turi tai išnaudoti kodifikacijos procesui tobulinti:

- ieškoti būdų, kaip sustruktūrinti stichišką naujų vartosenos normų kūrimosi ir sklaidos procesą;
- įtraukti aktyvius kalbos vartotojus į normų kūrimą ir svarstymą;
- kryptingai veikti visuomenės kuriamąsias galias;
- kurti ir nuolat atnaujinti visuomenei prieinamus skaitmeninius kodifikacijos veikalus, orientuojantis į jų kokybę – duomenų patikimumą ir greitą reagavimą į pokyčius.

LITERATŪRA

- Ammon U. 2004: Standard Variety. – *Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society*. Eds. U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, P. Trudgill, 2nd ed., V. 1, Walter de Gruyter, 273–283.
- Arnatkevičiūtė L. 2006: Lietuvių esė postmodernizmo situacijoje: Rolas Rastauskas. – *Lituanistica* 65 (1), 63–72.
- Azguridienė G. 2009: Kaip aš likau be vardo. – *Naujasis židinys-Aidai* 7, 275–276. Prieiga per internetą: <http://www.aidai.lt/db/get_file_nza_article.php?id=1442> (žiūrėta 2010 10 27).
- Baldauf R. B. Jr. 2006: Rearticulating the Case for Micro Language Planning in a Language Ecology Context. – *Current Issues in Language Planning* 7(2–3), 147–170. Prieiga per internetą: <<http://espace.library.uq.edu.au/eserv/UQ:121324/HCA10UQ121324.pdf>> (žiūrėta 2010 11 01).
- Baranova J. 2006: Postmodernism in Lithuanian literature. – *Athena* 3, 135–155.
- Clark J. 2010: Postmodernusis pasaulis. [Vertė K. Pulokas]. – *www.bernardinai.lt*, liepos 18. – Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-07-18-jeff-clark-postmodernusis-pasaulis/47604>> (žiūrėta 2010 07 20).
- Diskusija 2005: Iš diskusijos „Lietuvių kalba ir Lietuvos kultūra ateities Europoje: raidos perspektyvos“ Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos salėje 2005 m. vasario 14 d. – *Literatūra ir menas*, gegužės 6.
- Haarmann H. 1990: Language planning in the light of a general theory of language: A methodological framework. – *International Journal of the Sociology of Language* 86 (1), 103–126.
- Jonušys L. 2010: Žodžių valstybė. – *Šiaurės Atėnai*, liepos 16.
- Kasparavičius A. 2010: Kultūra, politika, moralė ir laimė. – *www.balsas.lt*, rugsėjo 18. Prieiga per internetą: <<http://www.balsas.lt/naujienu/502487/kultura-politika-morale-ir-laime>> (žiūrėta 2010 09 19).

- Kirby A. 2006: The Death of Postmodernism And Beyond. – *Philosophy now*. November / December. Issue 58. Prieiga per internetą: <<http://www.philosophynow.org/issue58/58kirby.htm>> (žiūrėta 2010 09 04).
- Kirby A. 2009: *Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture*, New York.
- Klimavičius J. 2008: Lietuvių kalba ir visuomenė: bendrasis ir terminologinis aspektai. – *Terminologija* 15, 56–104.
- Lyotard J. F. 2010: *Postmodernus būvis*, Vilnius: Baltos lankos.
- Martinkus A. 2003: Principai, kompleksai ir baimė. – *Šiaurės Atėnai*, rugpjūčio 9.
- Miliūnaitė R. 1991: Kalbos norminimo teorija „Gimtojoje kalboje“ (1933–1941 m.). – *Kalbos kultūra* 61, 7–21.
- Milroy J., Milroy L. 1999: *Authority in language: Investigating Standard English*, 3rd ed., London: Routledge.
- Patackas A., Žarskus A. 2010: Naujakalbė, arba Juodoji kalbos magija. – *Lietuvos žinios*, liepos 12–13. Prieiga per internetą: <http://www.lzinios.lt/lt/2010-07-12/poziuris/naujakalbe_arba_juodoji_kalbos_magija.html> ir <http://www.lzinios.lt/lt/2010-07-13/poziuris/naujakalbe_arba_juodoji_kalbos_magija_ii.html> (žiūrėta 2010 10 15).
- Pennycook A. 2006: Postmodernism in Language Policy. – *An introduction to language policy: Theory and method*. Ed. T. Ricento, Blackwell Publishing, 60–76.
- Pupkis A. 1995: Prestižinė kalba ir Jablonskio autoritetas. – *Gimtoji kalba* 12, 1–4.
- Pupkis A. 2010 [1984]: Prie lietuvių kalbos kultūros teorijos ištakų. – *Lietuvių kalbos normintojai ir puoselėtojai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 11–17.
- Subačius G. 2004: Standartinių (bendrinių) kalbų istorijos chronologija. – *Metmenys* 84, 97–115.
- Švarplys A. 2010: Ar Grainio liepa yra Lietuvos sprendimas globaliame pasaulyje? – *www.delfi.lt*, rugpjūčio 2. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=35059615>> (žiūrėta 2010 08 03).
- Takahashi H. 2004: Language norms. – *Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society*. Eds. U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, P. Trudgill, 2nd ed., V. 1, Walter de Gruyter, 172–179.
- Vaicekauskienė L. 2008: Preskriptyvumas ir deskriptyvumas (skolinių) norminimo politikoje. – *Darbai ir dienos* 50, 31–41.
- Vaicekauskienė L. 2010: Lietuvių kalbos norminimo šimtmetis. – *Naujasis židinys-Aidai* 5–6, 165–172.

- Venclova T. 2010: Aš dūstu. – *IQ. The Economist partneris Lietuvoje*, liepa. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=34549563>> (žiūrėta 2010 07 23).
- Von Wright G. H. 1963: *Norm and Action. A Logical Inquiry*, London: Routledge & Kegan Paul. To paties turinio paskaitos 1958–1960 m.: Gifford Lectures. Prieiga per internetą: <<http://www.giffordlectures.org/Browse.asp?PubID=TPNORM&Cover=TRUE>> (žiūrėta 2010 09 15).
- Žmuida E. 2010: Alfonsas Nyka-Niliūnas ir modernizmas. – *Naujasis židinys-Aidai* 5–6, 189–195.
- Žukauskaitė A. 2002: Postmodernizmas, kapitalizmas ir regresyvi istorija posovietinėje arealybėje. – *Menotyra* 2 (27), 4–8.

Gauta 2010 11 08

PRESCRIBERS OF STANDARD LANGUAGE AND THE EMERGING MODERN DIGITAL SOCIETY

S u m m a r y

The article presents the changing perception of language prescribers and users, or authoritative personalities and target audiences, and their role in the development of Standard Lithuanian. One of the changes involves a shift from an authoritative personality (Jonas Jablonskis) to an institutionalized state authority or, currently, an anti-authority.

The criticism of authorities and the traditional standardization process as well as different attempts to apply liberal unrestrictive norms could be accounted for by a natural development of post-modern ideas and shifts in the post-soviet Lithuanian society. The beginning of the 21st century, however, marks the end of the post-modern consumer society and brings out new artistic and philosophical cultures and directions whose appearance has been mainly stimulated by globalization and new technologies, the Internet among them.

One of the most distinctive interpretations of the postmodern transformation is the concept of the digital modernism. It proposes a structural view of cultural changes in the modern society. The author of the article relies on the ideas of the modern British culturologist Alan Kirby to distinguish peculiarities of the digital modernism. These peculiarities may contribute to a better understanding of social processes and, consequently, ease the current tension between language prescribers and the society at large.

The digital modernism relates cultural shifts to the increased role of the digital text in private and public life. Clearly, the new IT technologies have essentially changed the nature of the author, addressee (reader) and the text itself. Realizations of the digital modernism, one of them being the rise of the language community as an active force, provides grounds for a new standardization products and allows to involve in the standardization process the most active members of the community.

RITA MILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

ritam@lki.lt